La llibertat ibèrica: Nahmànides, Bauman i Catalunya

Autor: Haïm Iehudà Ben-Avraham
Data de publicació: 16-06-2017

Qui era en Nahmànides? Què va fer i què va escriure que sigui tan important per als catalans d'avui? Perquè n'hem de recuperar la memòria? En Haïm Iehudà Ben-Avraham ens ho explica en aquest article.

QUI ERA NAHMÀNIDES?

Nahmànides, també conegut per Bonastruc Saporta, Ramban o Moixé Ben Nahman, va néixer a Girona el 1193-1194 ?el 4954 del calendari hebreu?. Saporta fou un destacat rabí, amb gran saviesa i dots de lideratge i un expert en el Talmud. Fou també un exegeta (intèrpret) de la Torà, és a dir, un mekubal ?un cabalista o receptor de la càbala?. Igualment, es dedicà a la poesia[1] i esdevingué mestre en filosofia. A més, féu de metge i fou parent de Benvenist Ça Porta, batlle de Barcelona, i del rabí Ionà Gerondí, qui en cercles jueus és conegut com Rabeinu Ionà. S'inicià en la càbala entre el cercle de cabalistes de Girona (vinculat a la càbala d'Occitània), i rebé una acurada formació talmúdica, tant de l'escola íbero-hebrea, com de l'occitano-francesa. D'aquesta manera, reuní l'herència talmúdica d'Itzaac al-Fasi, que visqué al Magreb i a Ibèria, i també la de Raixí, "el príncep dels comentaristes".

Arran de la Disputa de Barcelona i de les seves conseqüències, de les quals parlarem més avall, els seus adversaris li prepararen un parany. I això malgrat haver obtingut del rei i del seu confessor i conseller Raimon de Penyafort empara per poder-se expressar lliurement durant la Disputa. Acusat de blasfèmia, fou condemnat a l'exili per Jaume I, segons indicació del Papa Climent IV. Així, doncs, marxà, primer, a Castella, després a la Provença, i, finalment, s'embarcà el 1267 vers Terra Santa. Allí hi reorganitzà la vida jueva habilitant una sinagoga a Jerusalem i fent-hi portar uns rotlles de la Torà que estaven a Xekhem (Siquem, a la Samària). Posteriorment, s' establí a Acre, on s'envoltà d'alumnes, com Itzaak d'Acre, pensador que en els seus escrits formulà una explicació sobre l'edat de l'univers que casa amb les dades científiques actuals. Nahmànides traspassà a Haifa, probablement el 1270[2] i a l'edat de 76 anys. Les seves restes reposen a Hebron, a tocar de la Cova dels Patriarques[3].

OBRA LITERÀRIA I ACCIÓ CÍVICA

La seva obra literària i acció cívica giren al voltant de dues controvèrsies. La primera fa referència a la lluita ideològica intra-jueva. Sobretot entre els maimonidians (és a dir, els seguidors de Maimònides, gran rabí andalusí que incorporava dins del pensament jueu la filosofia aristotèlica) i els anti-maimonidians (els qui s'havien oposat a aquesta assimilació). La segona controvèrsia versa sobre la disputa ideològica amb el món cristià. Es conserven d'ell més de 50 obres escrites en una prosa en hebreu bella i brillant. En la seva acció reflecteix una actitud conciliadora, que també observem en la seva obra. Per mitjà d'aquestes intenta complementar el judaisme i les ciències. És estudiat encara avui dia en totes les escoles rabíniques del món. Com també ho és el barceloní Salomó Ben Adret, pel que fa estrictament a la Llei jueva, l'Halakhà ("el Camí"). Ambdues personalitats representen el triomf de l'ortodòxia: el Judaisme Rabínic ("Iahdut Rabanit"), el tronc del qual prové de la connexió amb les arrels, és a dir, amb els Patriarques Abraham, Itzaac i Jacob, i, en general, amb la Tradició sedimentada a la Terra d'Israel als temps de la Bíblia Hebrea.

Pel que fa a la primera, ja als 16 anys d'edat redacta un suplement a les Halakhot (legislació pràctica) d'Al-Fasi en la seva defensa, això com també el Llibre de la Defensa. També escriu el llibre Les Guerres del Nom Diví contra Abraham Ben David de Posquières. Però sobretot tingué molta activitat en defensa de Maimònides (per bé que s'oposà a les seves tendències intel·lectualistes). Així, va defensar-lo davant els rabins del nord de França, que volien anatemitzar-lo per haver intentat fondre la filosofia grega amb la religió jueva i remarcar fortament l'aspecte al·legòric de molts passatges de la Torà. Els jueus ibèrics i provençals, en canvi, no tenien massa problema amb l'obra maimonidiana (principalment la Guia de perplexos i el Llibre del coneixement, atès el seu alt nivell cultural i coneixement de les ciències profanes i la filosofia. I això, a diferència dels francesos, que només estudiaven el Talmud i varen considerar la novetat com a sospitosa i perillosa. La polèmica va esclatar, però, a Provença, quan Rabí Salomó de Montpeller i els seus deixebles Abraham de Girona i David Ben Saül varen proposar la prohibició de les dues citades obres de Maimònides; això fou considerat una gran afronta per Maimònides i foren expulsats de la Provença. Aleshores, anaren a cercar ajuda als rabins del nord de França, que publicaren un edicte excomunicant els lectors de les obres. Des del sud es va demanar l'excomunicació dels rabins francesos i es va produir un veritable caos religiós. Bonastruc va intervenir sol·licitant seny als dos bàndols en un carta que va encalmar la situació en bona mesura. En una segona carta va demanar als rabins de França que aturessin el seu edicte contra Maimònides, al·legant que assimilant la filosofia va fer un bé al judaisme, i, per tant, a l'avenç del coneixement universal i el progrés humà. La seva proposta de resolució del conflicte, que no va tenir èxit, fou la següent: 1) revocar la prohibició contra la part filosòfica del Codi de la Llei jueva de Maimònides, i 2) que les dues prohibicions (a) contra l'estudi de la Guia de Perplexos pels no versats en les Escriptures, i (b) contra el rebuig de la interpretació al·legòrica de la Bíblia, havien de ser mantingudes i fins i tot reforçades.

ACCIÓ CÍVICA

La seva capacitat aglutinadora va fer que esdevingués el cap dels jueus catalans davant del rei En Jaume (Jaume I). Segons l'historiador Jaume Riera Sans, durant el seu regnat la població jueva al Principat de Catalunya augmenta de manera espectacular. D'haver-hi calls només a les ciutats de Barcelona, Lleida, Girona i Tortosa, passen a afegir-s'hi poblacions que són alhora importants centres comercials: Perpinyà, Puigcerdà, Besalú, Vilafranca del Penedès, Tarragona, Cervera i Montblanc. Això en gran part és atribuïble al paper de Bonastruc Saporta com a cap dels jueus catalans i a la seva estreta col·laboració amb les institucions catalanes.

El fet pel qual Nahmànides és més conegut mundialment és per la Disputa de Barcelona (1263), a través de la qual Raimon de Penyafort volia obtenir la conversió dels jueus per convenciment dialèctic. La controvèrsia es va produir al llarg de cinc dies en presència del rei, nobles, prelats i gent del poble ras, tant cristià com jueu. Es va debatre amb prou llibertat ?Nahhmànides va demanar al rei la prerrogativa d'expressar-se lliurement en el debat?. Segons les opinions més objectives, Nahmànides va vèncer en els tres punts següents: 1) si el Messies ja havia aparegut (Pau Cristià va argumentar en favor de Jesús mentre que la posició jueva és que no ha aparegut); 2) si el Messies anunciat pels profetes havia de ser considerat com a ésser diví (posició cristiana) o com un home nascut de pares humans (posició jueva); i 3) si eren els jueus o els cristians els que estaven en possessió de la veritable fe[4]. Acabada la disputa, Nahmànides, també conegut com Ramban, va escriure'n en hebreu una relació, La Disputa de Ramban o La Batalla Obligada, alguns passatges de les quals foren considerats ofensius per la religió oficial. Les conseqüències d'aquest enfrontament es materialitzaren en l'ordre del rei (28 d'agost de 1263) de recollir i cremar públicament i declarats blasfems els escrits del rabí, entre altres represàlies. El 1265, el palau del rei va ser altre cop escenari d'una segona controvèrsia del mateix caire. En aquesta ocasió, el rabí gironí no acceptà de participar-hi sense haver obtingut la immunitat d'expressió. Com he comentat a l'apartat inicial, aquesta controvèrsia li va comportar, finalment, el desterrament.

Nahmànides destaca com una figura que fa compatible un lideratge valent amb un caràcter conciliador, una combinació ben difícil de trobar. Si a aquest tarannà conciliador de la seva personalitat hi afegim un estil literari bell i precís, i una visió de la realitat i de les problemàtiques del seu temps a l'ensems holística i detallada, tenim una personalitat que, amb les condicions adequades, hagués pogut ser catalitzador de la pau al món en la seva època (de fet, la seva previsió era que la Redempció messiànica tindria lloc entre el 1358 i el 1403). Sens dubte ens interessa fomentar aquestes característiques de personalitat en la nostra generació i en els nostres lideratges. A continuació posaré un exemple personal de com es pot aplicar aquesta mentalitat a la realitat present de Catalunya i del món, el que avui s'entén per "modernitat líquida", teoritzada pel professor jueu polonès Zygmunt Bauman:

A través de la modernitat líquida en què estem immersos, s'evidencia que la solució de les problemàtiques entre nacions passa per una major fluïdesa i versatilitat entre les relacions humanes (una reconfiguració de les jerarquies molt facilitada per la tecnologia), i més vasos comunicants a nivell cultural i sobretot a nivell científic i econòmic, preservant cadascú la parcel·la de particularitat que consideri oportú, de manera que es pugui satisfer la dita de Dalí que "l'única manera de ser radicalment universal és ser radicalment local". Des d'aquest punt de vista, per a la nova configuració política de Catalunya hi ha una tensió amb el mot Independència, que es reflecteix en la divisió de la societat catalana en aquest sentit. Per una banda, no es pot tornar a caure en els lligams malsans amb la Castella hipertrofiada que és Espanya. Per l'altra, el mot Independència és un terme obsolet per unívoc i inflexible. L'adequat i que jo penso pot desfer el nus gordià és canviar de mot i defensar la Llibertat de Catalunya, que fins i tot en aquesta modernitat líquida pot ser obertament definida com l'aspecte sagrat a defensar a ultrança en lloc de l'anterior. Aquesta Llibertat implica el desmantellament d'Espanya com a ens polític, però la fluïdesa de les noves relacions amb Castella i la resta de nacions peninsulars ens demana la formació del que jo anomeno Confederació Ibèrica de Nacions, molt en la línia del defensat per iberistes com l'arenyenc Fèlix Cucurull. En conlusió: davant del frontisme dels maimonidians i els anti-maimonidians, la visió conciliadora del Nahmànides/Ramban i la "modernitat líquida" de Bauman em generen, per a la situació política present a Catalunya, l'imperatiu de defensar aquesta visió "iberista" per al conflicte entre espanyolistes i independentistes.

Haïm Iehudà Ben Abraham, Haïm Éder
Barcelona, a 27 de gener de 2017
(29 de Tevet de 5777)

[1] De poesia cabalista, com el musta gab.

[2] http://www.pedresdegirona.com/separata_bonastruc 1.htm

[3] Hi ha qui diu que les seves restes són a Haifa, prop de la tomba de Iehiel de París.

[4] https://en.wikipedia.org/wiki/Disputation_of_Barcelona